

Franckesche Stiftungen zu Halle

**Ivsti Henningii Boehmeri, Icti, Potent. Regi Borvss. A Consil.
Int. Regim. Dvcat. Magdeb. Cancell. Director. Reg. Frideric.
Eivsdemqve Prof. Ivrr. ...**

Böhmer, Justus Henning

Halae Magdebvrgicae, MDCCLXXIII.

VD18 12136018

Cap. IV. De Necessitate Et Utilitate Huius Doctrinae.

Nutzungsbedingungen

Die Digitalisate des Francke-Portals sind urheberrechtlich geschützt. Sie dürfen für wissenschaftliche und private Zwecke heruntergeladen und ausgedruckt werden. Vorhandene Herkunftsbezeichnungen dürfen dabei nicht entfernt werden.

Eine kommerzielle oder institutionelle Nutzung oder Veröffentlichung dieser Inhalte ist ohne vorheriges schriftliches Einverständnis des Studienzentrums August Hermann Francke der Franckeschen Stiftungen nicht gestattet, das ggf. auf weitere Institutionen als Rechteinhaber verweist. Für die Veröffentlichung der Digitalisate können gemäß der Gebührenordnung der Franckeschen Stiftungen Entgelte erhoben werden.

Zur Erteilung einer Veröffentlichungsgenehmigung wenden Sie sich bitte an die Leiterin des Studienzentrums, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

Terms of use

All digital documents of the Francke-Portal are protected by copyright. They may be downloaded and printed only for non-commercial educational, research and private purposes. Attached provenance marks may not be removed.

Commercial or institutional use or publication of these digital documents in printed or digital form is not allowed without obtaining prior written permission by the Study Center August Hermann Francke of the Francke Foundations which can refer to other institutions as right holders. If digital documents are published, the Study Center is entitled to charge a fee in accordance with the scale of charges of the Francke Foundations.

For reproduction requests and permissions, please contact the head of the Study Center, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

urn:nbn:de:gbv:ha33-1-202771

ita quoque suo modo dici potest *de iure particulari publico*, quod *uniuersali* aliquid addat, vel detrahat; *hoc* quidem, dum circumscribit potestatem imperantium, *illud* vero, dum rationes exercendi summam potestatem, vel alia iura describit, & quibus cum solemnitatibus exerceri debeant, docet.

CAP. IV.

DE NECESSITATE ET UTILITATE
HUIUS DOCTRINAE.

§. I.

NECESSITAS huius disciplinae est eadem, quae iuris naturae in genere; haec vero doctrina est necessaria *hypothetice*, d) quia status corruptus & ciuilibus legibus coactiuis dirigitur: ubi vero legibus posituiis omnia diiudicantur, *naturales* cognitae esse debent, tanquam fundamentum legum ciuiliū e).

§. II.

- d) *Necessitas hypothetica* supponit certum *statum*, pro cuius existentia aliquid necessarium est. Iam *cap. I.* dedimus descriptionem status corrupti, quod sit *legalis*, h. e. frenis legum constringendus, ne malitia humana erumpat, licet homo inde non reddatur *interne* melior. Porro ostensum, ad hoc utiles esse societates ciuiles, ut eo securior sit vita, & in illis negotia alia *priuata*, alia *publica* esse facta; haec negotia denique dirigenda esse legibus siue naturalibus, siue ciuilibus. Si itaque in statu corrupto negotia legibus *positiuis* & *naturalibus* diiudicanda sunt, necessaria est cultura legum naturalium.
- e) *Naturales* sunt fundamentum legum posituarum, vel,
- ut

§. II. Et cum tota reipublicæ ratio legibus contineatur; omnia vero *positiuis* definiri nequeant *f*): utique illa, quæ non sunt determinata legibus ciuilibus, ex iure naturæ sunt decidenda.

§. III.

vt CICERO lib. 1. de LL. loquitur, *stirps omnis iuris a natura*, (1) quia humanum vinculum adhuc durat in ciuitate, ergo & leges naturales; (2) quia iuri naturæ plura adduntur a iure ciuili, inde utile est, vt *addimenta ciuilia* internoscere queamus ab iis, quæ naturalia sunt; (3) vbi iuris ciuilis deficit definitio, ibi iuris naturalis dispositio defectum supplet. Denique (4) *legem bonam a mala nulla alia nisi naturali norma diuidere possumus*, vt ait CICERO lib. 1. de legib.

f) Continentur hoc ipsum Icti Romani in l. 10. *seqq. de LL.* & experientia quotidiana in praxi testatur. Neque aliunde decisio peti posset, cum, quid iustum & iniustum sit, h. e. quid alteri ab altero debeatur, in republica ex legibus decidi debeat. Si dicis, ex S. scriptura posse hunc defectum suppleri; respondeo: aut scriptura præcepta *iuris naturalis* tradit, aut præcepta *virtutis*; priori casu manet adhuc thesis vera, quod ex iure naturæ illud supplendum sit, cum ius naturæ eo ipso non mutetur, quod in scriptura sacra contineatur. Posterioris generis præcepta huc non pertinent, quæ *internam hominum emendationem* respiciunt, atque per modum legum applicari nequeunt, alias *Cæsaropapia* inde oriretur. Et, ni fallor, prima fundamenta Hierarchiæ papalis inde iacta sunt, quod Pontifices omnia, quæ in sacris occurrunt, præcepta, *vnus generis* esse & ita vno eodemque modo applicari debere crediderint, quia sic factum, vt *præcepta virtutis*, omnis coactionis expertia, a clericis per metum externum & pœnas hominibus inculcari cœperint. Si dicis: iudex tamen bene facit, si non secundum *leges*, sed etiam secundum doctrinam Christi

Christi

§. III. Plura quoque in legibus civilibus sunt disposita, quæ nil nisi *conclusiones* ex iure naturæ sunt, g) & proinde non demum ex civilibus legi-

Christi pronunciat: regero, posse quidem iudicem *adhortari* partes ad concordiam, ad amicabilem compositionem iuxta monitum PAULI 1 Cor. VI, 1. *seqq.* sed eosdem *cogere* nequit, ut desistant a lite. Sic potest *dehortari* vindictæ studium, & patientiam *suadere*; si vero actor nolit, permittere debet actionem iniuriarum: potest inducere omnibus modis diuitem, ut potius pauperibus, quam alii haud indigenti donet; ast si contrarium factum, donationem rescindere nequit, & quis omnia recenseret? Cauendum itaque est, ne, dum omnia ex S. litteris hic supplere volumus, illa, quæ in *mera obligatione interna* iudicantur, in *coactionem* quandam *externam* & *debitum perfectum* conuertamus, unde crassissimus Papismus ortus. Reuera enim Pontifex omnia sua v. c. denunciationem illam euangelicam, matrimoniales causas, vsuras, iuramenta, ecclesiasticam pœnitentiam &c. ex sacris litteris repetit, eo ipso tamen peruertit, dum in *remedia civilia* conuertit, &, ut dictum, etiam illa, quæ vnice ad emendationem mentis spectant, his mediis externis inuicere satagit. Sicut enim ICI secundum leges Romanas iudicantur, ita patres crederent, se secundum scripturam S. iudicare, & idem iudicium exercere debere, unde etiam semper in canonibus & decretis *dicta scriptura sacra* allegantur, cum tamen Christus haud fuerit legislator, nec doctrinas *per modum legum* proposuerit, & consequenter per modum legum applicari haud debeant.

- g) Ipsa iuris Romani compilatio plurimas eius argumenti leges continet, quia integræ doctrinæ ibidem apparent, quæ ex meris principiis naturalibus dependent, ut ex
maze.

legibus addiscenda, sed ex proprio foro perenda, ne in morem imperitorum glossatorum ineptiamus *b*).

§. IV. Quod in genere de necessitate huius disciplinæ verum est, id sine dubio quoque affirmandum erit de eius parte, *h. e. iure publico vniuersali*, quia etiam hæc omnia, quæ dicta sunt, ad leges publicas particulares applicari possunt *i*).

§. V.

materia contractuum constat. Est enim in confesso, fuisse Ictos Romanos æqui bonique callentissimos, & cum leges positivæ admodum paucæ ab initio essent, vel etiam *obscuræ & duræ*, plura a Ictis suppleri ceperunt ex iure naturali, & hoc intuitu Imperator confiteretur, ius priuatum Romanum collectum esse ex *principiis etiam naturalibus*. Cum itaque deprehendamus, Ictos sæpe solius iuris naturæ secutos esse præcepta, quis recte eosdem interpretabitur, nisi qui hac disciplina instructus est?

b) Irridemus hodie glossatores ineptos, qui pro ruditate seculi nullo modo huic studio operam nauauerunt, adeoque sæpe tam turpiter se dederunt, vt nil nisi ineptias protulerint. Interpretem decet, omnia ex *rationibus adequatis* deducere; hæc vero sunt vel *ciuiles*, vel *naturales*, prout nimirum leges vel iure positivæ sunt, vel ex principiis naturalibus deductæ. Illæ petuntur ex historia ciuili & statu reipublicæ, hæc vero ex nostra disciplina, qua si satis instructus est interpret, facillime genuinum legis sensum indagare potest, & hoc est demum, *vim & potestatem* legis eruere. Præterea ratio in legibus plerumque omittitur, vel non raro *inadequata & secundaria* adstruitur. Hoc vero diiudicari & veram rationem adferre, est interpretis, solidis fundamentis iuris naturalis tincti.

c) Scilicet *i*) etiam hoc ius vniuersale manet fundamentum.

mentum legum publicarum particularium, cum in republica quoque maneat vinculum humanitatis inter subditos & imperantem. (2.) Plura legibus publicis non sunt definita, quæ ex hac disciplina sunt decidenda, quod imprimis in illis imperiis verum est, ubi imperantis potestas valde adstricta, & alii coimperantes in consortium assumti, ut in nostro imperio; nam ibi ob potentiam omnium fere æqualem magis renitentia sese exserit, ne imperator contra voluntatem statuum aliquid tentare possit. Plura quidem sunt definita in nostris legibus publicis, sed plura non aliunde definiuntur, quam ex hac disciplina. (3.) Omnium iurium *indoles & natura* ex hac disciplina peti debet, etiam in iure publico particulari, licet *modus & exercitium* aliunde definiatur. Experta est Germania summo cum detrimento ruditatem antiquorum Ictorum. Nam quæ non erant definita, legibus publicis, ex *iure Romano* sæpe inepte explicare voluerunt, imo, quod mireris, indolem iurium summi non aliunde, quam ex *iure Romano*, vel etiam *Canonico* rectius haberi posse, arbitrati sunt. Vnde Pontificii tempore LUDOVICI BAVARI contra Cæsares pugnauere ex iure Canonico: qui a Cæsaris paribus stabant, ex iure Romano, quo nihil ineptius excogitari potuit. Quæ enim in iure Romano reperiuntur principia huius disciplina, non inde perenda, & obtorto collo applicanda, sed ex proprio foro. Tractatus hinc inde eo tempore de *potestate sacra & seculari* conscriptos, tribus voluminibus nobis conseruauit GOLDASTVS de *monarchia imperii*, ubi rarius aliquid solidi apparet, sed pleraque ex more illius seculi autoritate legum Romanarum, vel canonum sunt confirmata. Denique (4.) plura quoque in legibus publicis particularibus reperiuntur, quæ sunt conclusiones ex hac disciplina, & sic itidem non recte intelliguntur, nisi hac disciplina animus bene subactus fuerit.

k) Rem.

§. V. Et cum rerumpublicarum origo vnice *statui corruptio* adscribi debeat, & sic quoque per leges constituatur, dirigatur & conseruetur, maior certe erit necessitas huius disciplinæ *k*), cum, positis legibus, necessitas culturæ legum ponatur, quæ est ipsa *iurisprudentia*, quatenus pro *arte iuris* sumitur.

§. VI. Imo hæc disciplina in academiis eo magis tractanda est, cum hi, quibus aliquando cura reipublicæ simul tradenda est, in hoc loco instrui, & animus eorum eis doctrinis præparari debeat, quæ ciuilem tranquillitatem promouent *l*).

§. VII.

k) Rempublicam Iudaicam in exemplum trahamus, quæ pluribus fuit circumscripta legibus tam *publicis* quam *priuatis*. Enimuero quis crederet, nullum hic quoque legum publicarum vniuersalium adfuisse usum? Eo prudentius adornata tunc fuit respublica, quo sapientior eius Præses, summum Numen, & hinc eo sanctiores quoque & simpliciores omnes leges, quales etiam sunt ipsa scita naturalia. Sed in nostris rebuspublicis tot corruptionum semina occurrunt, vt Deo gratiæ essent agendæ, si *ius publicum vniuersale* eo, quo debebat, modo obseruaretur.

l) Hæc est ratio ipsius RACHELII in *Orio Nouiom. f. introd. ad ius publ. c. 6. p. 28. seq.* quam his verbis inculcat: *Quia in examinandis vel decidendis controversis publicis nullius iuris maior usus vel auctoritas, quam naturalis, ideo saltem non minori assiduitate & studio illud, quam ius priuatum, excolendum est. Quo enim magis quisquam in illo profecerit, hoc ad publicas priuatasque causas recte diiudicandas iurisque publici usum aptior erit, vt magna laude*

Bæhmeri I. P. vniu.

G

de

§. VII. Contra hanc necessitatem vrgetur, ius naturæ esse incertum, & medium illud cognoscendi, scilicet *rationem*, esse corruptum. Verum certitudinem eius supra iam adstruxi, neque ratio tam corrupta dici potest, *m*) vt hæc

de digni sint illi principes, qui etiam ius naturæ in suis academiis doceri instituerunt. Quo rudiores sunt principis administrari, eo peiori stat res publica loco. Principes non raro suis affectibus reguntur & potentiae indulgent: ministrorum itaque est, principi iura sua & obligationem simul ob oculos ponere, & quibus salus populi contineatur legibus, non dissimulare. THEOPOMPVS Rex Spartanorum quærenti: *quænam ratio seruandi regni esset?* respondit, *si iustam dicendi libertatem princeps amicis permittat.* FERDINANDVS II. in scheda quadam, post mortem eius reperta, ita scripserat: *canes mutos in consilio non probare, qui nempe autoritate cuiuspiam se abripi sinunt in sententiam, quam alioqui non probant.* IO. A. CHOKIER thes. polit. lib. 4. c. 2. n. 7. Sæpe principes controuersias, quas cum subditis, ciuitatibus, aliisque collegiis habent, suis ministris committunt, vt sua sententia dirimant tanquam arbitri; quomodo autem apte hic decidere possunt litem, nisi in academiis eorum animus hac disciplina tinctus fuerit?

m) Quæ ad internam hominum emendationem spectant, sæpe diuinius lumen requirunt, sed quoad illa, quæ ad externum hoc vinculum humani generis dirigendum spectant, ratio naturalis lumen satis idoneum est. Prout obiectum cognoscibile est, eatenus lumen, mediante quo cognoscitur, comparatum esse debet. Crassiora in rebus naturalibus lumen aliquod acutissimum & perspicacissimum in vidente non requirunt, sed tantum subtiliora & acutiora. Diuina utique diuiniore lumine per-

con-

hæc generalia fundamenta, quæ huc spectant, assequi nequeat, maxime vbi ratio haud irritata n) ab affectibus iudicat o).

§. VIII.

contanda, quia in hisce *sola ratio* non sufficit, licet non leuia assequi valeat; sed quæ hanc hominum tranquillitatem externam firmant, crassiora sunt, vt lumine naturali satis possint cognosci.

- n) Lumen naturale inprimis corrumpitur affectibus; quando vero in *thesi* iudicamus de *iusto & iniusto*, ordinarie vacui sumus affectibus. Simile quid occurrit in aquis, quæ, si nullo grauiori motu concutuntur, pellucidæ & clarissimæ sunt, vt obiecta in illis repræsentari possint; sin turbata & motu vehementi quassata, puriorem faciem suam amittunt, neque commode obiecta obuia repræsentant.
- o) Sunt quidem, qui vrgent, ne quidem legem per Mo- sen reuelatam sufficienter fuisse intellectam quoad *interiorem sanctitatem*, adeoque optimum legis huius interpretem CHRISTVM in carnem venisse. Verum cogitandum erat, de *interiore sanctitate* legum respectu Dei *in statu ciuili* differi non posse, sed hæc esse *monita*, quæ cuiusuis hominis internam correctionem tangunt, ad fora autem ciuilia, quæ de *externis* iudicant, spectare nequeunt, quin quod ob statum corruptum leges aliter ferri & applicari nequeant, quam quatenus in *externa* acquiescunt *obligatione*. Quæ ad internam spectant, utique, *commendanda*, *suadenda*, & *docenda* sunt, sed illa ad forum non pertinent, sed alterius sunt disciplina. Dicis: atqui ita inutilis est hæc doctrina, cum hominem non corrigat. Concedo eo respectu, vt legibus naturalibus salus æterna non possit obtineri, sed tamen vilis est ad *salutem exter-*

§. VIII. Porro vrgent, doceri quidem, ius naturæ ex voluntate Dei propendere, sed tamen multa inde deduci, quæ voluntati Dei aduersa sunt, p) v. c. quæ verbo reuelato aliter sunt reuelata; Deum autem non posse contraria velle. Verum id si fiat, culpa non huic disciplinæ, sed sæpe his tribuenda, qui hoc iure non raro abutuntur ad suas malitias tegendas. Deinde quoque aliud est, vtrum ex *iure naturæ* hoc vel illud cognosci negetur; q) & aliud, an ius naturæ aliquid præcipiat & veter, quod directo sit contra voluntatem Dei? quod negatur.

§. IX.

nam, quam interim, cum homines mali sunt, eadem ratione querere debemus, qua frena imponimus bestiis & furiosis, ne amplius noceant. Per leges nunquam intendimus homines pios facere, sed quictos, tranquillos, sociabiles.

p) Non potest negari, quosdam singulari Dei permissione in sensum reprobum fuisse actos, vt quæuis scelera ex iure naturæ defenderent; & quid mirum, cum etiam Theologi non raro opera carnis ex S. literis defendant? sed quis inde vtilitatem, necessitatemque sacrarum literarum vellet negare? Vbique sunt extrema vitanda, ne omnem necessitatem negemus, neque eam nimis extollamus.

q) Quæ iure naturæ *permissa* dicuntur, hoc sensu capienda, quod non sint contra leges naturales, vel rectius, quod ius naturæ primario ad illa negotia non pertingat, atque ex iure naturæ decidi non debeant, sed potius ex regulis *officiorum humanitatis*, vel in genere *pietatis internæ*. Neque enim, vt sæpe dictum, ius naturæ ad omnes spectat actiones, sed suum habet circum-

§. IX. Alii instant, ius naturæ, licet gentiles eo vfi fuerint, inter Christianos tamen excolendum non esse, quippe quibus lumen diuinius datum sit. *r*) Sed id ad Christianos, qui ethnice viuunt, applicari nequit, alioquin & leges ciuiles essent eiiciendæ ex Christianismo.

§. X.

cumscriptum forum, vltra quod non progreditur. Inepti sunt, qui de *iusto* vel *iniusto* illarum actionum, quæ ad ius naturæ non spectant, quærunt, dum potius ad aliam normam exigere debeant. Vnde tales actiones satis emphatice & conuenienter vocari solent *non iniustæ*, seu quod, quia lege naturali de iis non disponitur, non possint dici *iustæ* aut *iniustæ*, seu quod respectus *iusti* & *iniusti* ad eas non pertineat. Hinc nemo de iure naturæ violato conqueri potest, qui iure permisso vitur. Sic itaque, inferi, ad minimum ius naturæ eatenus, quatenus *iura*, seu *facultates morales* tradit, erit repudiandum. Sed nec hoc quidem inde fluit. Viuimus in statu corrupto, in societate humana, vbi quilibet alterius forte debet esse contentus, si tranquillitatis & pacis ius non lædat: quæ præterea agit, hætenus pro *licitis* INTER HOMINES haberi debent, & suos effectus INTER HOMINES sortiuntur, licet possint esse contra voluntatem Dei. Quo ipso tales quidem peccant contra Deum, sed proximo suo iniuriam non inferunt, seu eius ius non lædunt, quod ex hac disciplina æstimandum. Quatenus autem hæc amoris & voluntati diuinæ *alio respectu* aduersari videmus, eatenus *doctrina, adhortationibus*, aliisque *suadendi mediis* alter inducendus, quæ si insuper habeat, habebunt actus hi suos effectus *iuris* INTER HOMINES, vt cogi, puniri, vel ad quid præstandum adstringi in foro nequeat.

r) Qui talia opponunt, in ea sunt opinione, quasi ius

§. X. Ex deducta *necessitate* etiam eius *utilitas* per se patet. Nam (1.) conducit hæc disciplina, ut ius publicum *particulare* inde solide interpretari, & quid iuris singulis in republica competat, docere possimus.

§. XI.

naturæ ideo in academis tradatur, ut homo exinde ad *internam & externam felicitatem* aspirare queat. Sed si qui sunt, qui hoc tradunt, in eo limites huius doctrinæ transcendunt. Nihil ulterius operatur ius naturæ, quam leges civiles in republica. Tolle has, & habebis dissociatam multitudinem & bellum Hobbesianum. Vnde non negandum est, illos lumen diuinus sequi, neque solo iure naturæ vivere debere, qui volunt esse Christiani. Sed (1) quæritur, an propterea ius naturæ, & eius cultura sit intermittenda? Vivimus cum Christianis, qui ethnico more vivunt, & qui legum freno sunt compescendi, quales qui sunt, non audiunt sæpe in republica leges mansueti Christi. (2) Si hoc argumentum valeret, leges quoque civiles essent eliminandæ, quia neque ex LL. civilibus quis intime bonus redditur; quamdiu autem (3) legibus civilibus operam dare debemus, tandiu cultura *iuris naturæ* non est negligenda. Neque (4) ius naturæ ad alium est excolendum finem, quam ut, quomodo suum cuique sittribuendum inter homines, *remediis civilibus* in foris externis, inde discamus. Decipitur, qui putat, se ex iure naturæ velle salutem æternam consequi; sed non decipitur, qui dum videt, se legibus incumbere debere propter statum corruptum, in hunc finem ius naturæ explicat, tradit & illustrat, quo magis legum positivarum doctrinam planam facere possit. Si omnes essemus Christiani, nec regnis aut rebus publicis, nec legibus, nec aliis rebus opus haberemus,

§. XI. Porro utilitas (II.) sese exferit, quod in eo, ubi deficit ius positivum publicum, ad hoc sit recurrendum.

§. XII. Denique (III.) insignis usus huius doctrinae in eo conspicuus est, ne cum vulgo respectus diuersos s) in negotiis occurrentes confundamus, *utilitatis* quaestiones a *iuris*, has vero rursus ab illis, quae ad hominum *internam salutem* pertinent, distinguamus.

§. XIII.

remus, quia iusto non est lex posita: sed postquam vivimus cum Ethnicis, qui legibus constringendi, in republica iure naturae carere non possumus.

s) Cuiuslibet negotii varii dantur respectus. Sic enim quaeritur, an *utiles* sint in vita civili? an *iusta* sint actiones? an *salva conscientia* fieri possint? an ad hominis intrinsecam emendationem faciant? Qui utilitatem iuris naturae negant, reuera omnia confundunt, vel saltem naturam cuiuscunque respectus non penitus considerant. Scilicet quando quaeritur, an *hoc iustum sit*, non statim disquiritur, an *illud sit utile*, aut homini proficuum *ad internam emendationem*, sed tantum, an princeps vel magistratus in republica *de iure* hoc agere possit, ita ut aliis re ipsa nulla fiat iniuria. Qui haec confundunt, saepe in crassissimum incidunt Papatum. Quaestiones iuris naturae ordinarie in *livium* discussione ventilantur; quando iam alicui decisio alicuius controversiae committitur, eamque veller secundum regulas, quae interiori hominum correctionem vnice respiciunt, diiudicare, illamque sententiam ita exsequi, remediis civilibus illa subiiceret, quae erant suadenda; imo aliter responderet, ac quidem interrogatus erat, eodem modo, ac si Grammaticus de verbo quaereret, cuius esset generis? & alter ex Logica responderet, esse

G 4

sub.

§. XIII. Ex his omnibus demum concludo, melius esse, si ius naturæ excolendum non esset, & homines intra se admitterent spiritum pacis Christi, quia sic leges eis non essent positæ; sed postquam viuunt in *statu corrupto* sub lege, leges quoque, imprimis naturales, sunt excolendæ *u*).

CAP. V.

subiectam, vel *prædicatum*, vel esse genus *infimum*, vel *subalternum* &c. Non parum tales absunt ab exemplo Pontificum Romanorum, qui ex dicto Christi Matth. XVIII. remedium aliquod ciuile, scilicet *denunciationis euangelicæ*, extruxerunt, sub eodem prætextu, quod Christianorum negotia sint iudicanda secundum leges Christi. Dicitur: atqui tamen una est veritas. Ergo secundum illam unam veritatem res est decidenda. Respondeo, id non negari, quando *uno eodemque respectu* res consideratur; sed quando diuerso respectu, diuersa quoque inde oritur veritatis ratio. Capere exemplum. Princeps tributum imponit. Quæstio prima, an hoc sit *utile* Reipublicæ? Quod aliquando ita esse potest, aliquando non. Alia quæstio, an *iure* hoc faciat princeps? & an subditi sint obligati ad id soluendum quoad forum exterius? id quod affirmatur; & denique alia est quæstio, an princeps *in foro conscientie* tutus sit, si nimium grauet subditos? quod aliquando negandum. Vides, eandem quæstionem pro diuerso respectu & affirmari & negari posse.

u) Paulus dicit, impiis leges esse positas, non iustis, quod itidem de LL. naturalibus iudico. *Factæ sunt leges*, inquit ISIDORVS in c. 1. D. 4. *ut earum metu humana coerceatur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia & in ipsis improbis formidato suppli-*